

А. О. Федчиняк,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Бердянський державний

педагогічний університет)

МЕТОДИЧНІ УМОВИ ВІДБОРУ ЗМІСТУ МАТЕРІАЛУ ПРИ ВИКЛАДАННІ ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ У 8-9 КЛАСАХ

Постановка проблеми. Становлення та розвиток нових соціально-економічних та політичних відносин в українському суспільстві зумовили необхідність перегляду вимог до організації навчального процесу в школі, особлива роль у якому відводиться історичній освіті. Саме вона має сприяти формуванню особистості, яка шанує загальнолюдські й національні цінності, керується морально-етичними критеріями у власній поведінці. Реалізувати цю мету неможливо без подальшої трансформації змісту шкільних курсів історії, одним зі шляхів якої є вивчення історії повсякденності

Аналіз досліджень і публікацій Проблемою вивчення історії повсякденності займалось багато вчених. Так, зміст поняття “повсякденність” досліджували І. Акіншева, Н. Осипенко, Н. Пушкарьова [1;4;5]. Структуру історії повсякденності вивчали М. Короткова, С. Тихонова, О. Удод [3;7;8]. Методику вивчення історії повсякденності в контексті компетентнісного підходу вивчали К. Баханов та О. Пошетун [2;6].

Таким чином, ученими аналізувалось досить широке коло питань, пов’язаних із вивченням історії повсякденності в історичній освіті. Проте не достатньо дослідженою, на наш погляд, залишається проблема визначення методичних умов відбору змісту навчального матеріалу з історії повсякденності для різних вікових груп учнів. Тому метою статті було визначити методичні умови відбору змісту матеріалу з історії повсякденності при викладанні шкільних курсів історії у 8-9 класах загальноосвітніх шкіл.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед учених не існує єдиною точки зору щодо складових історії повсякденності. Як зазначає С. Тихонова, сучасні учні більш схильні сприймати загальну історію, яка зазвичай подається на уроках структуровано, що призводить до втрати цілісності сприйняття епохи. Проте за такого підходу історія відривається від особистості, родини, конкретного місця. Окрема людина стає незначущим об'єктом загальної історії [7]. На думку Н. Осипенко, метою вивчення історії повсякденності в школі є виявлення через предметне буття глибинного духовного змісту, що розповідає про людину, яка його створила, характер її творчої діяльності, ставлення до навколишньої дійсності, до сприйняття і збереження історичної пам'яті [4].

Російська вчена М. Короткова пов'язує вивчення історії повсякденності з чотирма специфічними аспектами навчання історії в школі: 1) людина в системі соціального життя; 2) людина у визначеному просторовому середовищі; 3) людина та її побут безпосередньо в системі цінностей і норм поведінки в означеному суспільстві; 4) повсякденність завжди відбиває матеріальну (технологічну, виробничу, економічну) сферу громадського життя [3].

Проте вивчення історії повсякденності як складової змісту історичної освіти має забезпечувати умови не лише для оволодіння учнями знаннями про головні явища, події та тенденції в історії повсякденності України і світу, вміння інтерпретувати, здійснювати їх історичний аналіз, критику, реконструкцію, а насамперед підвищувати в учнів рівень сформованості компетентностей: уявлень, понять, умінь та емоційно-оцінних суджень.

Отже, вивчення історії повсякденності має передбачати організовану взаємодію суб'єктів процесу навчання; із чітким визначенням цілей і завдань, спеціально окресленим змістом і відповідно до вимог його засвоєння та пізнавальних можливостей учнів дібраними методами, прийомами та засобами навчання, що гарантувало б досягнення освітнього результату – підвищення рівня сформованості в учнів уявлень, понять, умінь та емоційно-

оцінних суджень про історію повсякденності.

Таким чином, з метою виявлення рівня сформованості компетентностей учнів при вивченні історії повсякденності нами було проведено анкетування серед учнів 8-9 класів м. Бердянська. Усі анкети було розроблено за єдиною схемою. Перші питання передбачали виконання завдань, які не мали жорсткого обмеження та передбачали творчий характер пізнавальної діяльності (“Уявіть собі...”). Другі питання було сформульовано конкретніше, вони орієнтувалися на виконання певної логічної операції: “Дайте оцінку...”, “Порівняйте...”, “Дайте характеристику...”, вони передбачали використання набутих знань й умінь у новій навчальній ситуації. Виконання робіт залежно від віку (8-9 клас), пізнавальних можливостей і рівня навчальних досягнень учнів, тривало 20-30 хв.

Аналіз сформованості окремих видів уявлень показав, що в більшості школярів найгірше виявилися сформовані просторові уявлення. Так, у 20 % восьмикласників і 21 % учнів 9 класу було зафіксовано низький рівень і майже у такої ж кількості школярів – високий рівень (22 % і 21 %); трохи більше школярів продемонстрували середній (27 % і 25 %) та достатній (31 % і 33 %) рівні. Це свідчить про те, що учні з низьким рівнем сформованості просторових уявлень лише орієнтувалися в просторі на рівні “Близько – Далеко”, наприклад: “Люди у той час проживали далеко один від одного” (21 % і 21 %), “Зазвичай ярмарок проводився недалеко від міста” (24 % і 24 %).

Дещо інші результати були виявленні в показниках рівня сформованості часових уявлень. Кількість учнів з їх низьким рівнем складала 18 % у 8-х і 17 % у 9-х класах, високим – 21 % і 22 %, середнім – 29 % і 27 %, та значно більше – із достатнім (32 % і 34 %).

Схожим виявився й рівень сформованості кількісних уявлень школярів восьмих і дев'ятих класів. Кількість учнів з показником низького рівня складав 19 % і 17 %, середнього – 27 % і 25 %, високого – 24 % і 23 %, але більше достатнього – 30 % і 35 %.

Щодо сформованості в учнів 8-х класів і дев'ятикласників образних

уявлень спостерігається дещо інша картина: суттєво домінують школярі з достатнім рівнем (46 % і 48 %), трохи менше з високим (26 % і 27 %) і середнім рівнями (18 %/16 %); і найменшою виявилася кількість учнів, що мають низький показник (10 % і 9 %).

Таким чином, аналіз виконання письмових робіт учнів 8-9 класів довів, що більше половини школярів (60 % і 63 %) мають достатній і високий рівень сформованості уявлень. Це зумовлено тим, що уявлення – емпіричний рівень засвоєння навчального матеріалу, на якому здатні працювати всі учні, навіть з низьким рівнем, для яких він є необхідною умовою оволодіння основ історії повсякденності. Що стосується загальних показників рівня сформованості окремих груп уявлень, то найкраще в учнів виявилися сформованість образних і кількісних уявлень, трохи гірше – часових і просторових. Це пов'язано з недостатньою увагою вчителя під час роботи школярів з історичною картою та хронологією під час вивчення історії повсякденності.

Ураховуючи те, що уявлення акумулюють інформацію про зовнішню сторону подій, процесів, явищ повсякденності, а також про їхню сутність, логіку розвитку; вони є підґрунтям для переходу на теоретичний рівень пізнання, пояснення фактів з історії повсякденності на рівні понять. Дослідження рівня сформованості в учнів понять з історії повсякденності, здійснене на основі аналізу учнівських робіт, дає підстави стверджувати, що серед школярів 8-х і 9-х класів переважають учні зі середнім рівнем сформованості понять (35 % і 35 %), дещо менше учнів з достатнім (26 % і 26 %) та низьким (25 % і 24 %) рівнями, найменший відсоток учнів (14 % і 15 %), що продемонстрували високий рівень.

Отримані результати дослідження рівня сформованості в учнів понять пояснюються такими причинами: 1) відносно високим рівнем сформованості уявлень, тобто чим ширшими є історичні образи у школярів, тим змістовнішою є система понять, сформованих на їх основі; 2) вони є близькими та зрозумілими для певної категорії восьмикласників і дев'ятикласників, адже часто вживаються ними в повсякденному житті.

Проте значна частина учнів припускалася помилок і неточностей у їх вживанні, що пов'язано зі змінами в тлумаченні деяких понять упродовж кількох історичних періодів, а також із тим, що більшість вчителів, пояснюючи той чи інший термін з історії повсякденності, через брак спеціальних методик формування таких понять проводять не досить вдалі паралелі із сьогоденням.

Набуті школярами знання (уявлення, поняття) й окремі навички під час вивчення історії повсякденності вплинули на обсяг і рівень засвоєння учнями способів виконання дії, тобто на сформованість навчально-пізнавальних умінь. Загальна картина результатів виявлення рівня їх сформованості серед учнів 8-9-х класів свідчить про домінування учнів із середнім (39 % і 38 %) і низьким (28 % і 27 %) рівнями над школярами із достатнім (21 % і 23 %) і високим (12 % і 13 %) рівнями.

Проаналізувавши ці показники, ми дійшли висновку, що найслабше в школярів сформовано логічні уміння. Оскільки кількість учнів із низьким рівнем 36 % восьмикласників і 33 % дев'ятикласників переважає над кількістю тих, хто має середній (31 % і 29 %), достатній (23 % і 27 %) та високий (11 % і 10 %) рівні.

Ненабагато кращим виявився рівень сформованості хронологічних умінь у учнів 8-их і 9-х класів. Так, значна частина школярів показала середній (36 % і 37 %), менше – низький рівень (30 % і 29 %), ще менше – достатній (23 % і 24 %) і високий (11 % і 10 %) рівні сформованості.

Учні 8-9 класів показали достатньо високі результати сформованості мовленнєвих умінь. Так, низький рівень продемонстрували лише 22 % і 20 %, середній – 46 % і 47 %, достатній – 19 % і 20 %, високий – 13 % учнів. Зазначимо, що школярі із низьким рівнем двома-трьома простими реченнями, з певними неточностями могли передати зміст. Наприклад: “Люди у той час проводили своє дозвілля весело...” (22 % і 20 %) або “Значна кількість українського населення у цей час ходила пішки, та лише деякі їздили на конях...” (по 21 %).

Найкращим у восьмикласників і дев'ятикласників виявився рівень сформованості інформаційних умінь. Середній рівень показали 39 % і 38 % опитаних, низький – 26 % і 24 %, достатній – 22 % і 24 % і високий – 13 % і 14 %.

Таким чином, рівень сформованості навчально-пізнавальних умінь учнів 8-х і 9-х класів засвідчив, що вчителі зосереджують свою увагу на формуванні інформаційних і мовленнєвих умінь, вважаючи такий підхід ефективним саме під час вивчення історії повсякденності. Менш розвинутими залишаються хронологічні та просторові, майже не розвинули логічні вміння, що пов'язано зі специфікою самого матеріалу, який рідко буває прив'язаним до конкретної події, дати, території. Більше того, той об'єм інформації, який передбачається програмою, пропонується авторами підручників і вчителями на уроці, мінімізує подальше ефективне формування умінь.

Подальший аналіз учнівських робіт засвідчив, що отримані учнями знання у вигляді уявлень, понять і набути вміння, навички, які зіставлялися з наявним досвідом школярів і ціннісними орієнтаціями, під час вивчення історії повсякденності позначилися на рівні сформованості емоційно-оцінних суджень. Так, 52 % восьмикласників і 46 % учнів дев'ятого класу мають низький рівень, значно менше учнів із середнім (22 % і 23 %), достатнім (15 % і 17 %) і високим (11 % і 14 %) рівнями.

Отримані результати цілком передбачувані, з однієї сторони – це пов'язано з недостатнім рівнем сформованості уявлень, понять про різні аспекти історії повсякденності (людина та її ментальність, шлюб, сім'я та діти, дозвілля) та навчально-пізнавальних умінь (логічних, хронологічних, просторових), а з іншої – формування емоційно-оцінних суджень – порівняно новий напрям у методиці, який ще не став здобутком широкої шкільної практики. До нього звертаються лише деякі вчителі під час ознайомлення старшокласників з матеріалом, пов'язаним із трагічними подіями в історії (війна, голод).

Зважаючи на те, що результативність навчання, в тому числі вивчення

історії повсякденності, залежить від вдало підібраної методичної організації навчання, яка передбачає певні форми, методи, прийоми, засоби, то підтвердження цьому частково знаходимо в результатах опитування вчителів Запорізької, Дніпропетровської та Донецької областей, що викладають історію у 8-9 класах. Так, наприклад, серед найбільш використовуваних форм організації навчання під час вивчення повсякденної історії 82 % учителів назвали урок (комбінований – 63 % та вивчення нового матеріалу – 19 %). 39 % учителів засвідчили, що проводять лабораторні заняття, 7 % – семінарські і лише 6 % – лекції. Нетрадиційні форми навчання використовують рідше, найпопулярнішими серед них є уявна подорож (15 %), рольова гра (10 %), імпровізована вітальня (4 %). На організацію позакласної роботи з вивчення історії повсякденності вказували тільки 29 % вчителів. На необхідності створення гуртків такого напрямку наголосили лише 4 % вчителів, відвідуванні музеїв – 11 %, проведенні екскурсій рідним містом – 8 %, до найближчих міст – 4 % та сіл – 2 %.

Більшість респондентів (85 %) під час навчання історії повсякденності використовують словесні методи: розповідь (76 %), бесіду (63 %), опис (57 %). Серед наочних методів найпоширенішим у практиці вчителів є демонстрування (32 %) та ілюстрація (67 %); серед практичних – малювання (9 %), вирізання (4 %). 16 % учителів використовують нетрадиційні методи; 10 % – гру, 4 % – дискусію. Найбільшим попитом серед засобів навчання користується підручник (88 %), далі художня література (21 %), хрестоматії (8 %). За результатами анкети 61 % вчителів використовують на уроках наочність, 79 % з них віддають перевагу образній наочності (72 % організовують роботу учнів з навчальними картинами, 6 % – з портретами історичних осіб), 49 % – зображенням справжніх речових пам'яток, 30 % – умовно-графічній наочності (таблиці (37 %), історична карта (10 %), схеми (5 %)). ТЗН використовують на уроці 24 % викладачів: можливості мережі Інтернет – 12 %; статичні наочні засоби – 12 %: екранні (перегляд кінофільмів відповідної тематики) – 8 %.

Висновки. Отже, на основі аналізу отриманих результатів було визначено

перелік методичних умов до відбору змісту матеріалу з історії повсякденності, що сприятиме підвищенню рівнів сформованості уявлень, понять, навчально-пізнавальних умінь, емоційно-оцінних суджень учнів 8-9 класів.

До таких умов належать: 1) відповідність загальнонауковим принципам, що передбачає ознайомлення учнів з достовірними фактами та їхніми інтерпретаціями з метою формування цілісного наукового світогляду, а в комплексі історичної науки розгляд подій і явищ у зв'язку з історією, часом, місцем, сукупністю обставин і динаміки перебігу від причин до наслідків;

2) системність – забезпечення вивчення історії повсякденності у різноманітних її проявах (духовних, ментальних, матеріальних) залежно від ситуації (буденна, святкова, надзвичайна) і вплив різних чинників (історико-культурних, політичних, економічних, етнічних, конфесіальних, вікових, гендерних);

3) інтегрованість, яка полягає в кількох площинах: а) виходячи з того, що зміст освіти є не лише знання, а й уміння, ціннісні орієнтації та досвід, відібраний матеріал має забезпечувати засвоєння учнями певної інформації, а й передбачати опанування способами діяльності та набуття досвіду, залучення до загальнолюдських і національних цінностей; б) ставлення до повсякденності як до сфери людського буття, в якій перетинаються всі аспекти життя людини, духовні, культурні, економічні, політичні, соціальні тощо, що вимагає залучення як відповідного матеріалу з різних тем курсу історії, так і тих наук, які вивчають ці галузі людського життя (політології, соціології, культурології, релігієзнавства, економіки тощо);

4) генералізація та нормативна відповідність, яка передбачає виокремлення найсуттєвішого в навчальному матеріалі, того, що відбиває ключові тенденції в розвитку повсякденності людини і є характерною ознакою історичного періоду. Оскільки ці моменти обов'язково фіксуються у нормативних документах (Державних стандартах, навчальних програмах), то навчальний матеріал має відображати зміст, окреслений у програмах;

5) аксіологічність (ціннісність), яка впливає з міцного зв'язку

повсякденності із духовністю людини, орієнтації навчально-виховного процесу у школі не лише на здобування учнями знань, а насамперед на їх особистісний розвиток і виховання. Матеріал з історії повсякденності має прищеплювати школярам марально-етичні цінності та виробляти на їхній основі особистісну систему оцінювання явищ повсякденності;

6) доступність – відповідність матеріалу віковим й індивідуальним особливостям учнів та, як наслідок, надання учням можливості для самостійного опанування ними;

7) дидактична навантаженість, яка полягає в тому, що матеріал з історії повсякденності має забезпечувати формування в учнів предметних компетентностей (просторових, хронологічних, інформаційних, логічних, аксіологічних, мовленнєвих), просування школярів від репродуктивного до творчого характеру діяльності, для чого мають використовуватися різноманітні прийоми, методи і засоби навчання. Тому відібраний вчителем матеріал має дозволити вчителю застосовувати широкий арсенал методичних впливів.

Перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження полягають у визначенні методичних умов відбору змісту матеріалу з історії повсякденності при викладанні шкільних курсів історії для учнів старшої школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акіншева І. П. Методика викладання соціальної історії в країнах Ради Європи : метод. посіб. для студ. спец. “Історія і правознавство” / І.П.Акіншева. – Луганськ : Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2008. – 153 с.
2. Баханов К. О. Оновлення змісту сучасної шкільної історичної освіти : [монографія] / К. О. Баханов. – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2005. – 384 с.
3. Короткова М. В. Повседневность на уроках истории / М. В. Короткова // История и обществознание в школе. – 2004. – № 5. – С. 20.
4. Осипенко Н. Н. История повседневности как фактор мотивации

обучения истории в 9 классе (на материале истории России XX в.): дисс. ...
канд. пед. наук: 13.00.02 / Н. Н. Осипенко. – СПб., 2007. – 176 с.

5. Пушкарева Н. Л. Предмет и методы изучения истории повседневности /
Н. Л. Пушкарева // Этнографическое обозрение. – 2004. – № 1. – С.14.

6. Пометун О. Методика навчання історії в школі / О. Пометун,
Г. Фрейман. – К. : Генеза, 2006. – 328 с.

7. Тихонова С. Антропологический подход к истории через изучение
повседневности [Электронный ресурс] // История. – 2001. – № 13. – Режим
доступа: <http://his.1september.ru/2001/13/14.htm>

8. Удод О. А. Історія повсякденності як методологічна проблема. За
людинознавчу історію України (про актуальність історії повсякденності) /
О. А. Удод // Доба. – 2002. – № 3. – С.4.